

УДК 658.8.011.1:339.13.012.434:608.2

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ – ПРИРОДНИХ
МОНОПОЛІСТІВ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ****Мрихіна О.Б., к.е.н.***E-mail: Lesya_iv@yahoo.com***Жураковська М.Б., к.е.н.***E-mail: Marianna_zh@ukr.net***Висоцький А.Л.***E-mail: Lesya_iv@yahoo.com*

*Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів*

У статті проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти збутової політики підприємств – природних монополістів (на прикладі житлово-комунальної галузі), із виділенням тарифоутворення як її системного елемента. На засадах використання синтетичного методу наукових досліджень розроблено рекомендації (на загальнодержавному рівні та на рівні органу місцевого самоврядування) з удосконалення збутової політики природних монополій, зокрема в частині формування тарифів та з урахуванням заходів з покращення технічного і технологічного стану підприємств. Ураховуючи природний монополізм підприємств житлово-комунальної галузі, необґрунтованість їхньої збутової політики, зокрема в частині формування тарифів на послуги, може призвести до негативних соціальних та економічних наслідків. З огляду на це у статті виокремлено інструменти, спрямовані на забезпечення умов для розвитку сучасних ринкових відносин даної галузі (зокрема, впровадження форм державно-приватного партнерства), а також приділено увагу розробленню системних механізмів залучення інвестицій у галузь, уточнено шляхи створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг тощо.

Ключові слова: збутова політика, підприємства – природні монополісти, формування тарифів, технологічний розвиток

UDC 658.8.011.1:339.13.012.434:608.2

**INVESTIGATION OF NATURAL MONOPOLIES' MARKETING POLICY
IN VIEW OF THEIR TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT****Mrykhina O.B., PhD in Economics***E-mail: Lesya_iv@yahoo.com***Zhurakovska M.B., PhD in Economics***E-mail: Marianna_zh@ukr.net***Vysotskyi A.L.***E-mail: Lesya_iv@yahoo.com*

*Lviv Polytechnic National University
Lviv*

The paper explores theoretical and practical aspects of marketing policy of enterprises – natural monopolies (the housing and the communal services sector is considered as

example), with the focus on the tariff formation as its system elements. On the basis of the synthetic method of scientific researches recommendations have been worked (at the national level and at the level of local government) to improve the marketing policy of natural monopolies, particularly concerning the formation of tariffs and taking into account the measures for improving of technical and technological conditions. Considering natural monopolism of housing and the communal services sector, groundlessness of natural monopolies' marketing policy (particularly concerning the formation of tariffs for services) may lead to the negative social and economical consequences of modern market relations of the industry. In the article it have been singled out tools aimed at the providing conditions for the development o (in particular, the introduction of forms of public private partnerships) and drawn attention to the development of systemic mechanisms for involving investments into the industry, clarified the ways of creating a competitive environment in the market for housing and communal services, etc.

Key words: market policy, enterprises – natural monopolies, formation of tariffs, technological development

Актуальність проблеми. Незважаючи на те, що реформи у вітчизняній житлово-комунальній галузі (далі – ЖКГ) тривають протягом усіх років існування незалежної України, загалом ситуація залишається складною. Нині підприємства житлового і комунального господарства перебувають у системній кризі. ЖКГ по праву можна вважати однією з найважливіших галузей життєзабезпечення, тому проблеми, які виникають на шляху її розвитку набувають першорядного значення.

Серед головних проблем ЖКГ виділяють: зростання цін на енергоносії (газ та електроенергію), які становлять близько 50% собівартості комунальних послуг; зношеність основних фондів тепло- і водопостачальних підприємств; економічна необґрунтованість тарифів на житлово-комунальні послуги для підприємств (неправомірно високий рівень) та населення (безпідставно низький рівень) тощо.

Система формування та встановлення тарифів на житлові і комунальні послуги, яка застосовувалася впродовж останніх років, не сприяла ефективному розвитку галузі, не стимулювала підприємства до зниження витрат, не надавала необхідної уваги тарифоутворенню. Враховуючи природний монополізм підприємств ЖКГ, необґрунтованість їхньої збутової політики, зокрема в частині формування тарифів на послуги, може призвести до негативних соціальних та економічних наслідків.

Розглядаючи проблему вдосконалення збутової політики підприємств ЖКГ, важливим є застосування комплексного підходу до

вирішення технічних і технологічних проблем галузі. Тобто, говорячи про ефективність формування тарифів, а також інших елементів збуту послуг, неможливо не враховувати заміни або модернізації зношених фондів, закупівлі обладнання, яке відповідає вимогам та особливостям сучасного містобудування. Наприклад, водогони, які було виготовлено і прокладено ще за австро-угорських часів, нині не можуть витримати водонавантаження сучасних будинків. Адже у зв'язку з реконструкціями та перебудовами значно збільшилася кількість обладнаних сантехнікою приміщень у будинках. Таке навантаження, як і несвоєчасність або відсутність ремонту водогонів, призводить до їхньої руйнації. В окремих випадках втрати води становлять понад 60%.

З огляду на це, актуальність вирішення проблем збутової політики ЖКГ у частині обґрунтування тарифів з урахуванням технічних та технологічних особливостей галузі, є безперечною. У статті запропоновано розв'язання зазначених питань з позиції конкретного підприємства, що даватиме змогу трансформувати цей досвід на інші підприємства галузі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Науковці і практики працюють над зазначеною вище проблематикою вже не один рік, що підтверджує її важливість та першорядність. Зокрема, Л.В. Кравцова, Я.О. Костенок, Г.О. Кошева [1-3] основними напрямками удосконалення діяльності підприємств ЖКГ у цілому вважають впровадження енергозберігаючих технологій, які підвищують соціально-економічну ефективність функціонування житлових і комунальних підприємств. Ми погоджуємося з думкою науковців, оскільки втрати ресурсів через застарілість, зношеність обладнання підприємств ЖКГ постає однією з найбільших статей витрат у структурі собівартості тарифу. Не здійснюючи відповідних енергозберігаючих заходів, неможливо провадити ефективний збут житлових і комунальних послуг.

З точки зору Є.Ю. Гайко [4], важливим є удосконалення концесійного механізму стимулювання інвестиційної діяльності з метою розвитку житлово-комунального господарства. Низка авторів [5-7] вбачають засади розв'язання проблем ЖКГ у покращенні державного регулювання. Науковцями сформовано концептуальні підходи до управління організаційними змінами на низькоконкурентному ринку й обґрунтовано напрями вдосконалення державного регулювання організаційних змін у ЖКГ, зокрема, через розвиток інституціональних

основ управління. Нормативно-правове регулювання є підґрунтям для здійснення будь-яких дій, проте запропоновані економістами підходи недостатньо беруть до уваги регулювання збутової політики підприємств ЖКГ, зокрема тарифоутворення, як її елементу, та з урахуванням технологічного фактора.

Метою роботи є аналізування факторів впливу на формування збутової політики підприємств – природних монополістів (на прикладі ЖКГ), зокрема в частині формування тарифів, розроблення рекомендацій з її удосконалення, з урахуванням заходів із покращення технічного і технологічного стану підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. За даними моніторингу тарифів на житлово-комунальні послуги, проведеним Державною інспекцією України з контролю за цінами, станом на 31.04.2013 р. рівень тарифів для населення за базовими підприємствами регіонів України коливався у межах [8]:

з теплопостачання (централізованого опалення):

–за 1 Гкал теплової енергії: від 206,38 грн. у Хмельницькій області до 365,58 грн. в Одеській області (різниця у 1,8 рази);

–за 1 м² опалювальної площі: від 0,89 грн. у Сумській області до 3,48 грн. у Донецькій області (3,9 рази).

З гарячого водопостачання:

–за 1 м³ води: від 10,23 грн. у Запорізькій області до 20,43 грн. в Івано-Франківській області (2 рази);

–з однієї особи у місяць за відповідними нормами споживання води: від 31,72 грн. у Хмельницькій області до 79,88 грн. в Одеській області (2,5 рази).

З водопостачання:

–за 1 м³ води: від 1,66 грн. у Вінницькій області до 5,58 грн. у Луганській області (3,36 рази);

–з однієї особи в місяць за відповідними нормами споживання води: від 5,88 грн. до 56,72 грн. в Запорізькій області (9,64 рази), відповідно до рівня упорядкованості житла.

З водовідведення:

–за 1 м³ пропущених стоків: від 0,79 грн. в АР Крим до 4,04 грн. у Київській області (5,1 рази);

–з однієї особи у місяць: від 9,61 грн. в АР Крим до 41,81 грн. у Київській області (4,35 рази);

З утримання житла (квартирної плати) за 1 м² загальної площі:

– для багатоповерхових будинків (7-9-поверхів), обладнаних ліфтами: від 0,84 грн. у Хмельницькій області до 3,18 грн. у м. Києві (3,8 рази);

– для багатоповерхових будинків (5-поверхів), без ліфтів: від 0,53 грн. у Полтавській області до 2,9 грн. у м. Києві (5,5 рази);

– для одноповерхових будинків: від 0,11 грн. у Харківській області до 2,91 грн. у м. Києві (26,5 рази).

Рівень тарифів для бюджетних установ змінювався так:

з теплопостачання:

– за 1 Гкал теплової енергії: від 717,78 грн. у Сумській області до 1003,66 грн. в Одеській області (1,4 рази);

з водопостачання та водовідведення:

– за 1 м³ води: від 2,58 грн. у Тернопільській області до 12,624 грн. у Полтавській області (4,9 рази);

– за 1 м³ пропущених стоків: від 1,668 грн. в АР Крим до 8,664 грн. у Луганській області (5,2 рази);

Розмір тарифів для інших споживачів коливався у таких межах:

з теплопостачання:

– за 1 Гкал теплової енергії: від 717,78 грн. у Сумській області до 1128,2 грн. у Кіровоградській області (1,57 рази);

з водопостачання та водовідведення:

– за 1 м³ води: від 3,012 грн. у Тернопільській області до 12,624 грн. у Полтавській області (4,2 рази);

– за 1 м³ пропущених стоків: від 1,668 грн. в АР Крим до 8,664 грн. у Луганській області (5,2 рази).

Діюча система регулювання тарифоутворення підприємств – природних монополістів у ЖКГ в Україні значною мірою базується на підходах, що використовувалися у плановій економіці і не повною мірою відповідає принципам регулювання ринкової економіки.

Прикладом може слугувати порядок формування тарифів на послуги з теплопостачання, встановлений Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011р. № 869 [9]. Зважаючи на те, що вартість енергоносіїв (стаття витрат, що має найбільшу питому вагу у структурі собівартості послуги) визначається за ринковими принципами, держава стримує зростання тарифів на теплопостачальні послуги для населення. Враховуючи, що частка витрат на природний газ у тарифах

на теплову енергію становить близько 53%, теплопостачальним підприємствам дозволено купувати природний газ для постачання тепла населенню за дисконтною ціною – 1309 грн./тис. м³, водночас ринкова вартість природного газу за тисячу м³ становить близько 4700 грн.

При цьому, згідно із діючим порядком формування тарифів на послуги теплопостачання, підприємства не мають права відображати у тарифі навіть зазначену ціну газу: фактично в тариф закладаються витрати на природний газ на рівні 686–1040 грн./тис. м³. Внаслідок цього, для найбільшого споживача теплоенергетичних компаній – населення, встановлюються тарифи на послуги, які у середньому по Україні покривають лише 74% їхньої собівартості. [10] Необхідність хоча б часткового покриття збитків призводить до перекладання витрат з тарифу для категорії «населення» в тарифи для категорії «бюджетні та інші споживачі» при формуванні та встановленні тарифів.

Ці та інші проблеми у тарифоутворенні, відсутність дієвих змін у реформуванні підприємств ЖКГ, своєю чергою, обумовили відсутність у підприємств власних коштів для проведення модернізації обладнання, осучаснення технологій тощо.

Упродовж останніх років ситуація у ЖКГ як України в цілому, так і Львівської області зокрема, продовжує ускладнюватися. Спостерігається сповільнення реалізації заходів щодо розвитку галузі з позицій підсилення її конкурентоспроможності, залучення приватних інвестицій тощо. Розглянемо зазначені вище проблеми на прикладі ЖКГ м. Новояворівськ, Львівської області. Площа житлового фонду становить 432,6 тис.м² загальної площі, у тому числі: 350,8 тис. м² – приватизоване житло, 81,8 тис. м² – державно-комунальне житло.

Житлові будинки міста перебувають на обслуговуванні КП «Новояворівськжитло», яке на цей час обслуговує 75 житлових будинків (6725 квартир). Площа житлового фонду, що обслуговується підприємством, становить 356,455 м² (82% від загального житлового фонду). Ліфтове господарство налічує 106 ліфтів, серед них таких, що мають термін експлуатації 25 і більше років, становить 52%.

Основними проблемами КП «Новояворівськжитло», які знижують ефективність надання житлових і комунальних послуг, є такі:

– погіршення технічного стану житлового фонду, збільшення у ньому питомої ваги аварійного житлового фонду;

- рівень фінансування щорічного капітального ремонту житлового фонду не перевищує 3% існуючої потреби;
- низькі темпи створення альтернативних недержавних суб'єктів господарювання із обслуговування житла, а також ОСББ.

Послуги з водопостачання та водовідведення надаються МКП «Новояворівськводоканал», яке обслуговує 2 водопровідні станції, 3 каналізаційні, а також очисні споруди, що розміщені на відстані 10 км від міста. На обслуговуванні підприємства перебуває 56,1 км вуличних і внутрішньоквартальних водопровідних мереж, 68,7 км каналізаційних мереж, 16 силових трансформаторів та 5 км силових кабельних ліній. Видобуток води здійснюється 25 свердловинами, глибиною до 90 м. За якістю води, що споживається мешканцями, слідкує акредитована лабораторія, районна і обласна СЕС. Знезараження води здійснюється електролізною установкою гіпохлориту Na.

Очисні споруди МКП «Новояворівськводоканал» – окреме господарство, яке складається з механічної та біологічної станцій, станції доочищення і зневоднення осаду, а також повітрорудної станції, яка подає повітря через систему перфорованих труб в аеротенки для забезпечення киснем мікроорганізмів активного мулу. МКП «Новояворівськводоканал» забезпечує водопостачанням населення 19 годин на добу, а квартири нижніх поверхів II мікрорайону – цілодобово.

Однак, підприємство перебуває у вкрай тяжкому становищі, як і інші водопровідно-каналізаційні підприємства України. Основною проблемою є брак коштів для заміни застарілого обладнання, якому вже понад 30-40 років. Існуюче обладнання характеризується значною енергоємністю, що призводить до завищеного витрачання енергоресурсів. У зв'язку із цим, за минулий рік збитки підприємства склали 698,2 тис.грн., при цьому МКП «Новояворівськводоканал» заборгувало 525,9 тис.грн. за електроенергію ТзОВ «Енергія-Новояворівськ».

Постійне зростання цін на електроенергію, паливо та матеріали, збільшення мінімальної заробітної плати тощо спонукає підприємство до підвищення тарифів на послуги з водопостачання і водовідведення. Введені з 05.01.2009 р. тарифи не покривають витрати на ці послуги. За даним 2012 року, при плановій собівартості послуги з водопостачання 1,93 грн./м³, фактична собівартість склала 2,26 грн./м³, тобто відбулося її зростання на 0,33 грн. за кожний м³. За рік подано 866,7 тис. м³ води,

при цьому, для послуги з водовідведення при плановій собівартості 3,07 грн./м³, фактична склала 3,85 грн./ м³.

За період дії тарифів, введених з 05.01.2009 р., вартість електроенергії зросла на 85,5 %, мінімальна зарплата на 79,2 %, постійно зростають і ціни на паливо та матеріали. Серед основних проблем, що призводять до низької ефективності збутової політики МКП «Новояворівськводоканал» слід відзначити:

- тарифи на електроенергію, яка використовується для підігріву питної води МКП «Новояворівськводоканал», встановлено на рівні тарифів для промислових споживачів, тоді як основним споживачем питної води є населення (понад 90 %);
- відсутність необхідного обсягу фінансових ресурсів, що гальмує вирішення завдань технічного та технологічного переоснащення підприємства;
- низький рівень темпів й активності стимулювання економічного і раціонального використання енергоресурсів.

З метою створення умов для ефективного функціонування та розвитку підприємств ЖКГ, рішенням сесії Новояворівської міської ради від 17.03.2011 р. № 117 було прийнято Програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства м. Новояворівськ на 2011-2014 рр. [11] Програма передбачає виконання низки організаційних, наукових та фінансових заходів. Її метою є реалізація державної політики, спрямованої на:

- розробку системи заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток ЖКГ та благоустрою;
- задоволення потреб усіх споживачів в економічно доступних житлово-комунальних послугах належного рівня якості, що відповідають вимогам державних стандартів;
- підвищення рівня прозорості у взаємовідносинах між суб'єктами ринку житлово-комунальних послуг.

Засобами реалізації завдань Програми є: організаційне, науково-технічне, нормативно-правове, кадрове, інформаційне та фінансове забезпечення. За кожним із цих напрямків пропонується комплекс конкретних заходів. Зокрема, Програмою передбачено необхідність спрямування коштів на енергозберігаючі заходи в житловому фонді, на відновлення системи рециркуляції гарячого водопостачання у сумі 5,6 тис. грн.

Для проведення реконструкції та капітального ремонту житлових будинків із застосуванням енергозберігаючих технологій та обладнання необхідні кошти у сумі 12787,4 тис. грн. Термоізоляція трубопроводів систем опалення та гарячого водопостачання потребує коштів у сумі 19,8 тис. грн., утеплення зовнішніх стін житлових будинків піноматеріалами – 1,8 тис. грн., впровадження енергозберігаючих ламп у під'їздах будинків I та II мікрорайонів – 16 тис. грн., встановлення будинкових приладів обліку теплової енергії – 60 тис. грн. Необхідне фінансування робіт з ремонту доріг прибудинкових територій становить:

–2013 р. – 1 745 тис. грн.;

–2014 р. – 1 131 тис. грн.

Для проведення капітального ремонту доріг необхідно:

–2013 р. – 1 490,0 тис. грн.;

–2014 р. – 1 800,0 тис. грн.

Капітального ремонту потребують 18 ліфтів, що у грошовому еквіваленті складає:

–2013 р. – 3 000,0 тис. грн.;

–2014 р. – 1 600,0 тис. грн.

У зв'язку із описаними вище проблемами, рівень якості послуг з водопостачання та водовідведення щорічно знижується, потребують реконструкції міські очисні споруди, насосні станції з питного водопостачання та водовідведення, внутрішньобудинкові мережі холодного водопостачання та каналізації, гарячого водопостачання та центрального опалення тощо.

На цей час розроблено план заходів з охорони водних ресурсів [12], проте він не містить визначення конкретних джерел фінансування на зазначені вище та інші потреби підприємств ЖКГ. Зокрема, не конкретизовано та не підтверджено відповідними документами сум коштів та їх розподілу між Державним, обласним та місцевим бюджетами та підприємствами ЖКГ, а також іншими джерелами фінансування, не забороненими законодавством, а саме: залучення приватного капіталу, залучення коштів населення.

Відсутність диверсифікованих джерел фінансування, підтверджених відповідними розрахунками та конкретними заходами, унеможливає виконання описаних програм, робить їх суто декларативними документами.

Висновки. Від ефективності формування збутової політики підприємств ЖКГ залежить як ефективність функціонування конкретних підприємств, так і успішність розвитку галузі в цілому. Тарифоутворення, яке є основним елементом збутової політики, вимагає першочергової уваги. З метою вирішення проблем ефективного збуту послуг підприємствами ЖКГ на загальнодержавному рівні запропоновано:

- використання можливостей, запроваджених Законом України «Про державно-приватне партнерство» та впровадження форм державно-приватного партнерства в галузі, забезпечення умов для розвитку сучасних ринкових відносин;
- створення фондового ринку в ЖКГ для утворення фінансових інструментів і механізмів залучення кредитних ресурсів для реформування та технічного і технологічного розвитку галузі; розробка системних механізмів залучення інвестицій у галузь;
- розроблення методичних матеріалів щодо впровадження інвестиційних проектів підприємств ЖКГ, які залучають кредитні кошти міжнародних фінансових організацій та інших іноземних фінансових інституцій;
- удосконалення нормативно-правових документів щодо упровадження схем спрощеного оподаткування для інвесторів у ЖКГ;
- створення умов для поглиблення демонополізації ЖКГ, створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг;
- проведення реорганізації, акціонування та приватизації житлово-експлуатаційних підприємств та організацій, перетворення їх на самостійних суб'єктів ринку послуг.

На рівні органу місцевого самоврядування запропоновано:

- забезпечення беззбиткового функціонування ЖКГ та благоустрою за рахунок зміни тарифної політики та включення у тарифи інвестиційної складової;
- обладнання багатоквартирних будинків приладами обліку та регулювання споживання води і теплової енергії;
- стимулювання співпраці з різними фінансовими установами і організаціями з метою залучення інвестицій;
- прозорість у прийнятті рішень щодо розвитку ЖКГ, розвитку ринку комунальних послуг та встановленні тарифів на них, залучення громадськості до проведення таких заходів;

– поліпшення технічного стану і продовження термінів використання наявного житлового фонду та інженерних мереж.

Комплексний підхід у вирішенні проблем ЖКГ сприятиме ефективному розвитку підприємств галузі, об'єктивному формуванню ними збутової політики, зокрема обґрунтованому формуванню тарифів на житлові і комунальні послуги. Своєю чергою, стабілізується і потік коштів, які отримуватимуть підприємства ЖКГ за надані послуги. Це даватиме можливість підприємствам спрямовувати отриманий прибуток на технічне і технологічне покращення діяльності, модернізацію та оновлення основних фондів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічний механізм мотивації впровадження енергозберігаючих технологій у житлово-комунальне господарство: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 [Електронний ресурс] / Л.В. Кравцова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2006. — 20 с. — Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=1259&start=1
2. Державне регулювання енергозбереження в промисловості України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Я. О. Костенок ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». — К., 2011. — 19 с.
3. Державні механізми управління енергозбереженням: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 [Електронний ресурс] / Г. О. Кошева; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк, 2011. — 19 с. — Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/386/822/7471.html>
4. Вдосконалення концесійного механізму стимулювання інвестиційної діяльності в сфері житлово-комунального господарства: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 [Електронний ресурс] / Є.Ю. Гайко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2009. — 20 с. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355483.html>
5. Фігурка М.В. Державне регулювання організаційних змін в теплоенергетиці житлово-комунального господарства // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — №6 (96). — С. 56-65.
6. Державне управління процесами модернізації житлово-комунального господарства в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. О. Драган; Акад. муніцип. упр. — К., 2011. — 36 с. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2011/11DIOGVU.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

7. Шляхи удосконалення державного регулювання діяльності природних монополій в Україні. Монографія / Кривуцький В.В. – Львів: ЗУКЦ, 2005. – 62с.
8. Державна інспекція України з контролю за цінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dci.gov.ua/news/monitoring/304-dovdka-pro-rven-tarifv-na-zhitlovo-komunaln-poslugi.html>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011р. № 869 «Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-p>
10. ІА «Україна Комунальна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/type/novosti-zhkh>
11. Головний інтернет-ресурс міста Новояворівськ / Міське комунальне підприємство «Новояворівськводоканал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novoyavorivsk.com.ua/gkg/#main/>
12. Головний інтернет-ресурс міста Новояворівськ / Міське комунальне підприємство «Новояворівськводоканал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novoyavorivsk.com.ua/doc/gkg_programa.doc (Додаток 2).